

TAULA RODONA

LA DIALECTOLOGIA AVUI. REALITAT I PERSPECTIVES

Joaquim Viaplana
Universitat de Barcelona

1. La dialectologia, una disciplina relativament moderna, és avui una realitat centenària. Subproducte inicial de disciplines consolidades en el moment de la seva aparició, la dialectologia es va afermar aviat com una via alternativa de penetració a la realitat lingüística. Uns objectius i un mètode ben definits, establerts en una fase força primerenca de la seva història, la van constituir en una forma de coneixement autònom sobre la variació lingüística —sobretot de tipus geogràfic— que s'ha mantingut estable en el transcurs del temps.

Amb la perspectiva que donen cent anys d'estudis dialectals, sembla raonable de dir que la dialectologia ha fet, almenys, quatre grans aportacions al coneixement científic: 1.1) convertir la llengua oral en objecte d'estudi lingüístic, 1.2) considerar la variació interna com a fenomen lingüístic, 1.3) contribuir a la teoria del canvi lingüístic, 1.4) recopilar i sistematitzar moltes dades lingüístiques corresponents a parlars de llengües molt diverses —parlars alguns dels quals estan avui en fase de desaparició o ja han desaparegut del tot.

1.1. En etapes anteriors a l'aparició de la dialectologia, l'interès que havia suscitat llengua com a objecte d'estudi havia quedat especialment circumscrit a la dimensió escrita.

Els comparatistes havien centrat els seus estudis en els textos escrits. La reconstrucció interna de l'indoeuropeu —l'objectiu dels comparatistes en la fase original— només podia intentar-se a partir dels textos arqueològics de llengües derivades desaparegudes, que havien donat pas, per la via de l'evolució, a llengües modernes. La reconstrucció interna de les llengües derivades de l'indoeuropeu —l'objectiu dels comparatistes en la fase posterior— havia

també d'emparar-se en textos, en aquest cas en els textos antics de les llengües modernes.

Els neogramàtics havien pres en consideració la llengua oral, però no com a tal sinó com a mitjà per demostrar el caràcter inexorable de les seves lleis fonètiques. Establerta la inexorabilitat de les regles fonètiques en l'evolució històrica de les llengües antigues, estudiades en els textos, van voler constatar si també era aplicable a l'evolució de les llengües modernes manifestada en les varietats dialectals, que podien ser estudiades en la seva oralitat.

Els dialectòlegs són els primers de convertir la llengua oral en objecte *per se* dels seus estudis. Superades les vacil·lacions neogramàtiques dels principis, converteixen de seguida la dialectologia en l'estudi de les varietats dialectals, les més espontànies entre les varietats parlades. En aquest sentit, i des dels inicis, la dialectologia surt al pas de les posicions saussurians de considerar les varietats dialectals com a llengua externa, i les considera com a llengua sense additius, com a llengua *tout court*; i més encara: com l'expressió més natural de les llengües.

1.2. Els comparatistes havien estudiat la variació interlingüística: la relació entre els elements corresponents de llengües diferents. Sobre la base d'aquestes relacions, precisament, i en el cas de llengües cognades, reconstruïen internament les llengües originals, que havien actuat de punt de partida en el procés evolutiu generador de la diversitat interlingüística. Els dialectòlegs posen en relleu la variació intralingüística: la relació entre els elements corresponents de varietats diferents d'una mateixa llengua. I posen en relleu també, i des del principi, el caràcter heterogeni de la llengua en qualsevol de les seves manifestacions. Els seus estudis de la llengua parlada manifesten de seguida que l'existència de formes alternatives equivalents és consubstancial en qualsevol parlar, i doncs a qualsevol llengua —entès el concepte llengua en el sentit saussurià. S'avancen, així, *de facto*, als variacionistes en la crítica del supòsit de l'homogeneïtat de la llengua sostingut per Saussure —un sol element lingüístic per a cada forat estructural, un sol forat estructural per a cada element lingüístic.

1.3. La constatació de l'existència d'elements alternatius per a un mateix forat estructural, o per a una mateixa funció, com un fet ordinari —i no extraordinari— de la llengua constitueix una aportació important de la dialectologia a la teoria del canvi lingüístic. De fet, es tracta d'una de les bases més sòlides d'explicació dels processos que el canvi lingüístic segueix en la seva aplicació. En el marc dialectològic els elements alternatius no són analitzats com a casos aïllats de lliure variació, sinó, i més aviat, com a fenòmens consubstancials a la llengua, que expliquen, en moltes circumstàncies, la substitu-

ció d'un element per un altre en els processos de canvi lingüístic. Els variacionistes han apel·lat, més tard, a aquesta alternança d'elements per donar compte de la seva teoria del canvi, fonamentada en la distribució social dels contextos lingüístics en què les variants alternants ocorren en el marc de la llengua.

1.4. Els estudis dialectals han posat a disposició dels investigadors una gran quantitat d'informació sobre varietats dialectals diverses de moltes llengües. Es tracta de recopilacions sistematitzades molt variades, amb graus d'elaboració diferents, algunes cartografiades, que permeten de realitzar estudis de tota mena. L'exploració més freqüent de les dades dialectals ha estat retrospectiva, i s'ha centrat especialment en l'estudi del canvi lingüístic en relació amb etapes passades —amb totes les interpretacions que això implica en els camps lèxic i gramatical. L'exploració, però, pot ser també prospectiva, i orientada a determinar tendències de canvi lingüístic en relació amb el futur. Els materials recopilats que expressen estats de les varietats considerades en un moment determinat de la seva història evolutiva són susceptibles de ser analitzats en termes sincrònics, com qualsevol altre material de característiques semblants. En aquest darrer sentit, el material recollit en el treball dialectal facilita recursos a l'activitat lingüística general, recursos que la dialectologia amb la seva activitat ha salvat de la desaparició i ha posat a disposició dels investigadors interessats en qualsevol àrea de la llengua.

Quatre aportacions importants, doncs, cadascuna pel seu compte i totes quatre en conjunt, que ultrapassen l'interès propi de l'especialitat, i que han afectat i afecten de manera beneficiosa els estudis lingüístics en general.

2. La dialectologia ha estat innovadora en els seus orígens i conservadora en el seu desenvolupament. Els objectius i el mètode no han variat substancialment en el seu desenvolupament. Sota orientacions diferents —lexicohistòriques, etnogràfiques, etc.—, els objectius han estat en general de tipus historicista, la qual cosa ha reclus la dialectologia en un àmbit més reduït del coneixement dialectal del que pot arribar a abastar en condicions d'una major obertura de perspectives.

Els darrers cinquanta anys han estat escenari històric de l'aparició del generativisme i del variacionisme, que han renovat considerablement els plantejaments lingüístics de la fase anterior. Una funció semblant l'havia tinguda l'estructuralisme vint anys abans. Mentre, però, que l'estructuralisme va tenir una clara incidència sobre la dialectologia, el generativisme i el variacionisme no l'han tinguda. Aquesta impermeabilitat de la dialectologia a les escoles lingüístiques més recents l'ha mantinguda estanca en el seu mètode tradicional —en alguns casos, il·luminat amb elements estructuralistes—, sense l'obertu-

ra convenient a les noves maneres de contemplar la realitat lingüística que el generativisme i el variacionisme han promogut al llarg del darrer mig segle.

Durant aquesta darrera etapa també s'han produït canvis importants en l'àmbit tecnològic. Els recursos amb què han comptat els dialectòlegs en la seva activitat professional han anat millorant al llarg dels anys amb el progrés de la tècnica. Han millorat, així, els mitjans de recull, d'elaboració i de presentació de les dades, que han passat de ser operacions «manuales» —o quasi «manuales»— a ser operacions tècnicament avançades. Darrerament, però, amb el salt tecnològic dels darrers anys, les possibilitats de recursos que s'ofereixen als dialectòlegs són més de les que se solen explotar, i la seva disponibilitat constitueix alhora una motivació i un repte professional.

Els orígens historicistes de la dialectologia han determinat que el gran gruix dels treballs dialectals seguís aquesta orientació. S'ha avançat així, i molt, en el coneixement dels dialectes en relació amb les llengües originals i, en el cas dels cognats, entre ells. La cerca de l'entramat de relacions històriques dels dialectes en aquest context ha estat responsable de l'atenció preferent prestada al sector de població d'edat més avançada, el que, al cap i a la fi, connecta de manera més immediata amb les etapes anteriors i el que, en condicions normals, es pot considerar menys afectat per l'evolució natural de la llengua. Aquesta atenció preferent als parlants més grans ha donat als treballs dialectals un aire arqueològic, que, essent perfectament justificable atesos els objectius tradicionals, fa sentir la dialectologia com un coneixement poc lligat a la realitat més actual de les llengües.

Sense qüestionar l'orientació historicista, que tan bons resultats ha donat, hi ha la possibilitat d'obrir la dialectologia a horitzons més compromesos amb les formes de parlar més en ús. Això implica de prendre com a referència les formes de parlar en expansió per raó d'edat i de la situació social dels seus usuaris i per raó també de la irradiació d'influència que de manera natural exerceixen les localitats més grans en relació amb les més petites de l'entorn. Els candidats naturals a ser presos en consideració, en aquest marc, són persones d'una edat intermèdia —entre els trenta i els quaranta-cinc anys—, d'una formació cultural mitjana i que han nascut i viscut en nuclis de població rellevants en relació amb el seu entorn —tipus caps de comarca, en el cas català.

Les possibilitats que s'obren, iniciada aquesta via, semblen evidents. D'una banda, la informació resultant és interessant en ella mateixa perquè, degudament generalitzada, pot revelar l'estat de les varietats dialectals actuals d'una llengua en la seva versió possiblement més comuna i menys marcada. D'una altra banda, i entre altres possibilitats, conegut l'estat d'una varietat dialectal o del conjunt de varietats dialectals d'una llengua determinada, es pot valorar el grau d'estabilitat de la varietat dialectal o del conjunt de varietats dialectals en qüestió en relació amb l'estàndard, que, com a varietat de prestigi, típicament

tendeix a actuar com element modificador —i en certes circumstàncies com a element erosionador— de la realitat dialectal. Aquest tipus d'informació és interessant com a simple coneixement, però ho és més si es converteix en element de referència en política lingüística —en el cas, òbviament, que les institucions que tenen cura del desenvolupament de la llengua entenguin la variació dialectal com a part inqüestionable de la riquesa lingüística.

2.1. Des dels seus mateixos inicis la dialectologia ha expressat les dades en transcripció fonètica. Aquest fet, que ara sembla trivial, va suposar un gran avenç, en unes circumstàncies en què la transcripció usual de les dades es feia en suport gràfic, i també una gran gosadia, per l'escàs desenvolupament en què els coneixements fonètics es trobaven en aquelles circumstàncies encara. El que va ser un progrés, i un progrés important com a forma única d'expressió de les dades, ha passat a ser un llast amb el decurs del temps. L'estructuralisme va introduir en la dialectologia, és cert, alguns elements de tipus fonològic, que han estat escadusserament utilitzats en alguns treballs dialectals. La presència de la fonologia en els estudis dialectals, però, ha estat sempre escassa, i les transcripcions fonològiques, amb les informacions lingüístiques que poden aportar en una anàlisi lingüística de les dades dialectals, han estat poc explotades.

L'estructuralisme ha estat, doncs, poc utilitzat com a instrument de penetració a les dades dialectals —fins i tot en el seu pla més elaborat, el fonològic. El generativisme, però, encara ho ha estat menys, i això malgrat les grans possibilitats d'interpretació de les dades dialectals que ofereix. La gran troballa del generativisme, possiblement la més significativa i la més poderosa, és la concepció de la llengua a dos nivells: el superficial i el subjacent. Això implica —i els estructuralistes ja ho havien insinuat— que el que es manifesta en la transcripció fonètica de les dades no és tot el que hi ha, i que per entendre la complexitat de la realitat lingüística cal prendre en consideració elements subjacents, presents o no en les dades fonèticament transcrites.

En el pla fònic, i a tall d'il·lustració, processos o restriccions donen compte del pas de les formes subjacents, de naturalesa fonològica, a les formes patents, de naturalesa fonètica. La doble interpretació de les dades permet d'apreciar, si es dona el cas, que formes dialectals fonèticament diverses coincideixen en una forma fonològica única, que representa el que les formes dialectal diverses tenen en comú. Els processos o les restriccions que operen sobre les varietats dialectals de les quals les formes diferents procedeixen no poden ser coincidents —i si ho són, no poden aplicar-se amb el mateix ordre. I en les diferències, totals o parcials, entre aquests processos o restriccions —o ordres d'aplicació— cal buscar l'explicació d'una part important de la variació entre les formes dialectals considerades.

Transportat aquest sistema d'anàlisi a un pla més general, el doble nivell d'interpretació de les dades, permet d'apreciar que diferències aparentment irreductibles, i que han de ser considerades diferències absolutes entre formes en el terreny fonètic, són només diferències parcials, i encara de naturalesa distinta de la que a primera vista es podria pensar.

En català, per exemple, el mot *casa* apareix en plural com [kázəs] en les varietats centrals i com [kazes] en les varietats nord-occidentals, formes que es corresponen en singular amb [kazə] i [kaza], respectivament. Suposat que el segment [kaz] representa el lexema *casa*, en una anàlisi basada exclusivament en la interpretació superficial de les dades —com és comú en la majoria de treballs dialectals—, cal suposar necessàriament que les formes pròpies del femení plural de mots del tipus *casa* és [as] en uns casos i és [es] en uns altres; i encara, que si la forma pròpia del plural és [s], per a les formes [es] s'ha de suposar [e] com a marca de femení en el cas del plural, en alternança amb [a] com a marca de femení el cas del singular. Sobre la base d'aquesta anàlisi cal acceptar que en català hi ha, pel que fa al femení de mots del tipus *casa*, almenys dos tipus de varietats dialectals: les que prenen la forma [ə] per a singular i plural i les que prenen les formes [a] per al singular i [e] per al plural.

En una anàlisi a dos nivells, i sobre la base de processos, l'alternança dialectal [əs] / [es] es pot explicar d'una manera més senzilla i més il·luminadora pel que fa als elements comuns i als elements diferents de l'alternança. Si se suposa —i les dades de les varietats dialectals ho permeten— que el segment fonològic /a/ no pot ocórrer en posició àtona en les varietats centrals ni en posició àtona en síl·laba final travada en nord-occidental, es pot considerar raonablement la /a/ com a forma fonològica única del femení de mots del tipus 'casa', tant doncs per a les varietats dialectals centrals com per a les varietats dialectals nord-occidentals —cf. /'kaza/ i /'kazas/, i encara /'kaz + a/ i /'kaz + a + s/. Vistes les coses així, la marca de femení /a/ seria comuna a les varietats dialectals centrals i a les varietats dialectals nord-occidentals del català en el nivell profund. Les diferències que es manifesten en el nivell superficial rau-rien, en aquest cas, en els processos que, sobre aquesta marca comuna, operarien en les varietats dialectals centrals i en les varietats dialectals nord-occidentals: amb la producció final de [ə] en singular i en plural en el cas de les varietats centrals, i amb el manteniment de /a/ en el singular i amb la producció de [e] en el plural en el cas de les varietats nord-occidentals.

Els avantatges d'aquesta segona anàlisi són manifestos. Explícita, és cert, què hi ha de comú i què hi ha de diferent en les marques de femení de mots del tipus *casa* entre les varietats dialectals del català considerades. Però explícita, a més, la naturalesa fonològica d'una alternança dialectal —[ə] per a singular i plural / [a] per al singular i [e] per al plural— que en les anàlisis a un sol nivell només podem tractar com una alternança de naturalesa morfològica.

2.2. El variacionisme ha centrat la seva activitat en l'estudi de les variables socials que presenta la llengua. Fenòmens que els lingüistes s'havien limitat a tractar en termes de lliure variació, i, doncs, d'irrellevància, els variacionistes els tracten com a fenòmens bàsics de la llengua, reveladors, d'una banda, de les relacions estretes entre característiques lingüístiques i estructura social i, d'una altra, dels processos de canvi que operen en el marc de les llengües.

El variacionisme té els seus orígens en la dialectologia nord-americana, que, per les peculiaritats de l'anglès americà —poca variació geogràfica, molta variació social—, havia evolucionat de pressa cap a una orientació predominantment urbana. El variacionisme ha tingut com a línia de recerca bàsica la contextualització social de les variables lingüístiques i la distribució social consegüent de les variants corresponents, i en aquesta línia de treball ha aconseguit resultats realment interessants.

En el marc d'aquell treball, però, i de manera derivada, va sorgir, des dels inicis, una segona línia de recerca centrada en el canvi lingüístic. Era una conseqüència lògica de les coses: el resultat natural d'interpretar, dinàmicament i en termes de prestigi, la distribució de les variants de les variables considerades. Un supòsit del variacionisme ha estat sempre que la distribució social de les variants és inestable, i tendeix a la modificació. Si, doncs, a les consideracions estadístiques de les dades s'afegeix el prestigi com a motor del canvi lingüístic, s'està en condicions de fer valoracions prospectives de com la distribució de variables esdevindrà en el futur. I també en aquesta línia addicional de recerca el variacionisme ha estat extraordinàriament productiu.

La prospecció del canvi lingüístic és una línia de recerca que, una vegada establerta —mèrit inqüestionable del variacionisme—, pot ser explotada des de diversos fronts, el dialectològic entre ells. La dialectologia ha acumulat dades de parlars en estrats històrics diferents i relativament recents, que permeten ser interrelacionats, estrat a estrat, en termes evolutius —explotació habitual en els estudis dialectals. Però permeten també ser estudiats en termes prospectius en tant que expressen dinàmiques d'evolució, que tendeixen a tenir una certa continuïtat en el temps. Les dades, en aquest cas, no han de ser diferents de les habituals en la dialectologia tradicional; només cal canviar-ne el punt de vista.

La dialectologia, però, pot fer aportacions més sòlides a la prospecció del canvi lingüístic si —a efectes de projecció de futur almenys— canvia, a més del punt de vista, la base de dades pel que fa a l'edat dels informants. Es tracta, en aquest sentit, de disposar de dades homogènies corresponents a la parla d'informants de grups d'edat diferents, del mateix indret i preferentment del mateix sector social. El coneixement de les varietats lingüístiques corresponents pot ser el punt de partida per establir comparacions d'usos lingüístics en termes d'edat. I en aquest context les possibilitats d'estudi de les tendèn-

cies evolutives de la llengua analitzada o d'una de les seves varietats dialectals es fan manifestes.

Com a estudi lingüístic de base social, el variacionisme ha adoptat els instruments de treball de les ciències socials, de tipus estadístic, pel que fa a la selecció d'informants i al tractament de les dades. El seu objectiu ha estat aconseguir la millor qualitat d'informació possible, i d'evitar al màxim les distorsions que la subjectivitat de l'investigador pot introduir —conscientment o inconscientment— a les dades que han d'actuar com a base de la recerca. La dialectologia no ha estat mai tan sensible a la representativitat de les dades utilitzades, i, en general, s'ha acontentat amb les dades d'un sol informant ben escollit per les seves característiques. Aquesta posició metodològica s'explica en part per l'abundància de variables —i al capdavant de dades— que se solen prendre en consideració en els treballs dialectals, que contrasta de quina manera amb el nombre reduït, o reduïdíssim, de variables que se solen prendre en consideració en els treballs variacionistes. En recerca, el temps i els recursos són limitats, i això fa que la proporcionalitat entre les variables utilitzades i els informants seleccionats hagi de ser necessàriament inversa.

Feta la reserva precedent, però, les crítiques del variacionisme a la dialectologia pel que fa a la representativitat de les dades dialectals tenen una certa raonabilitat. Per molt ben seleccionat que sigui un informant, les informacions que subministra han de ser sempre objecte de reserva pel que poden tenir d'error en les respostes o de peculiaritat lingüística personal. Per complir amb els requeriments de representativitat, doncs, s'ha d'ampliar necessàriament el nombre d'informants; i tres informants és, per raons òbvies, el nombre mínim admissible. La reducció obligada de l'abast de l'enquesta és el preu que s'ha de pagar per garantir la representativitat mínima de les dades. És un preu, però, que, per raons de serietat científica, la dialectologia ha d'acceptar; i que és paral·lel, al capdavant, al que el variacionisme paga —sovint sense consciència de fer-ho— en termes del nombre reduït de variacions, i al capdavant de dades, que en cada treball pot permetre's de prendre en consideració.

2.3. El progrés tecnològic que s'ha produït al llarg dels darrers cent anys ha subministrat als dialectòlegs recursos de gran utilitat per al desenvolupament de la seva tasca. Anys enrere, la possibilitat d'enregistrar les informacions emeses pels informants ja havia suposat un salt qualitatiu en la recollida de dades, que permetia, d'una banda, de contrastar les transcripcions de tipus impressionista de l'investigador amb els enregistraments aconseguits al llarg del desenvolupament de l'enquesta, i d'una altra, de conservar les informacions recollides per ser consultades en etapes posteriors.

L'arrencada tecnològica dels darrers anys, però, realment extraordinària, ha suposat la posada en circulació d'un conjunt de recursos tecnològics de

gran potencial, que faciliten el treball de recollida, de manipulació i de presentació de les dades. Aquests recursos no són només elements de comoditat per a l'investigador en el seu treball: són —i això és més important encara— instruments de penetració en la realitat complexa de les dades dialectals, els quals permeten de treure més partit de les dades des de qualsevol punt de vista des del qual es vulguin explotar, i doncs de portar les descripcions dialectals més lluny que no es podien portar fins ara.

En el pla de la recollida de dades, els enregistraments en DAT —i especialment en les seves versions més recents— són precisos i de qualitat, i es poden reproduir directament des de l'ordinador. A més, aquest tipus d'enregistraments faciliten d'emmagatzemar els materials en el disc dur de l'ordinador i encara de fer-ne còpies diverses en CD-ROM. En els casos en què la imatge és rellevant, les videocàmeres digitals permeten l'obtenció de filmacions de molt bona definició i d'una sonoritat excel·lent, que també poden ser reproduïdes directament des de l'ordinador —si es tracta d'un ordinador degudament preparat.

En el pla de l'emmagatzemament dels materials, les bases de dades interrelacionals, Access i Oracle, que integren alhora sons i imatges, faciliten la classificació, l'ordenació i la sistematització dels materials. I els fan manipulables, a criteri de l'investigador, fins a extrems fins ara inusitats.

En el pla de la publicació de resultats, la cartografia automatitzada i la paralelització de veu i de transcripció —i encara de veu i de més d'una transcripció simultània— permeten de posar a disposició dels interessats uns materials elaborats que, en condicions convencionals, exigirien unes publicacions costosíssimes; i —el que és encara més important— permeten, si convé, un cert grau de manipulació per part del consumidor.

En el pla de la interpretació, en fi, el tractament dialectomètric de les dades, avui molt refinat, permet a l'investigador de fer valoracions de resultats sobre la base de moltes dades tractades de forma simultània i en el mateix pla jeràrquic. Aquest recurs permet també a l'investigador tant d'interpretar les dades en termes de distància lingüística, i d'acabar produint el mapa de la divisió dialectal consegüent, com d'anar més enllà del pla estrictament lingüístic i, entrant en el pla sociolingüístic, de fer valoracions globals de les dades en relació amb el context social.

Aquests recursos tecnològics tan extraordinaris que els nous temps han posat a disposició dels dialectòlegs no poden ser considerats només com a mers suports instrumentals. En la mesura que faciliten una major penetració de les dades, obliguen els dialectòlegs que els usen a buscar nous objectius al treball dialectal, cada vegada més agosarats, i a obrir així la dialectologia a perspectives imprevisibles en etapes anteriors. La dialectologia avui —i sense deixar de fer res del que ha fet fins ara— té la possibilitat d'allargar el seu do-

mini i de penetrar, sense perdre la seva identitat bàsica, en terrenys nous, no freqüentats encara. Explorar nous horitzons és el repte constant que tenen totes les disciplines que es volen assegurar la continuïtat en el panorama científic, i la dialectologia no en pot ser cap excepció.

3. La dialectologia és, segons la definició tradicional, la disciplina lingüística que estudia la variació dialectal. La variació dialectal constitueix, en aquest sentit, i en termes escolàstics, l'objecte material de la dialectologia, la base mateixa de la seva existència. En la seva dimensió geogràfica, però, la més típica de la dialectologia, la variació dialectal no és una realitat inqüestionable en perspectiva de futur. Pel que això suposa en termes lingüístics, més encara que pel que implica per a la seva continuïtat, es tracta d'un fet rellevant que la dialectologia ha de prendre en consideració.

La pervivència de la variació geogràfica en el món evolucionat està, avui, seriosament amenaçada. La pressió històrica de l'escola —per fi, obligatòria per a tothom—, la pressió dels mitjans de comunicació —de la qual ningú no s'escapa, almenys en la versió televisiva— i la mobilitat geogràfica —pel que fa a la residència i pel que fa als desplaçaments ocasionals— han estat tres elements de pes en la crisi que travessa la variació dialectal de les grans llengües europees.

Cal remarcar que la crisi afecta la variació dialectal de les llengües europees que han subsistit fins ara. Les varietats dialectals franceses, per exemple, havien pràcticament desaparegut, ja en etapes anteriors, sota la pressió jacobina típica de l'Estat francès. Identificats *llengua* i *estàndard*, la pressió reduccionista oficial de l'eslògan «Un poble, una llengua» era una condemna de les varietats dialectals al desprestigi social i a la marginalitat d'ús. L'escola va actuar com a braç armat de la política unificadora en el terreny lingüístic. La pressió social va fer la resta. Avui, a França, l'anivellament lingüístic és general: es pot parlar d'accents i de *patois*, però no de varietats dialectals pròpiament dites. En el cas francès, doncs, i a l'efecte d'erosionament de la variació dialectal, no van caldre ni l'acció de la televisió —inexistent— ni els de la mobilitat social —aleshores encara escassa. La política lingüística adoptada per l'Estat francès, ben definida, va ser suficient.

La desaparició de les varietats dialectals del francès il·lustra un fet que rarament se sol posar en relleu. En unes condicions generals en què les varietats dialectals d'altres llengües europees no tenien cap problema per subsistir, les varietats dialectals del francès van desaparèixer per efecte d'una política lingüística *claire et distincte*. Les circumstàncies que actuen sobre les varietats d'una llengua, doncs, poden ser menys rellevants per a la seva desaparició i per al seu manteniment que una política lingüística ben definida.

Els poders públics, en general i tret del cas del francès, han estat indife-

rents en relació amb la variació dialectal. S'han pronunciat a favor de la varietat estàndard, i n'han encarregat l'ensenyament a l'escola. Aquesta posició, però, és menys innòcua per a la variació dialectal del que a primer cop d'ull podria semblar. La llengua constitueix, de fet, un ecosistema format per l'estàndard i per la resta de varietats dialectals. Qualsevol element que afecta un element d'aquest sistema afecta els altres necessàriament. La promoció i la divulgació de l'estàndard —activitats ben necessàries en una societat lingüísticament desenvolupada— implica necessàriament el retrocés de les varietats dialectals, almenys si no es posen en joc els correctius convenients que hi posin remei.

Quin ha de ser, però, el remei? Dependrà, naturalment, de l'estat de la variació dialectal i del model de llengua que es pretengui aconseguir. En el cas del català, el retard històric en el procés de normalització ha permès d'arribar en el moment present en unes condicions lingüístiques que encara admeten models alternatius. Hi ha condicions encara, doncs, per adoptar el més adequat en la defensa simultània de la unitat i de la diversitat de la llengua, i d'intentar aplicar-lo amb una política lingüística equilibrada i conseqüent.

En circumstàncies com les actuals, tan poc favorables a la variació dialectal, la dialectologia no pot limitar-se a complir amb les tasques científiques convencionals. Ha de posar en relleu l'empobriment que la pèrdua progressiva de la variació representa per a les llengües; i ha de posar en relleu també els perills immediats que això es produeixi i la conveniència de combatre'ls amb polítiques lingüístiques convenients. Tot això implica baixar més en el terreny de la realitat sociolingüística, i subministrar estudis dialectals comparatius que facin patents els fenòmens d'erosió per àrees dialectals, les tendències i els ritmes.

La dialectologia ha estat la primera i la capdavantera de les disciplines lingüístiques dedicades a la variació. Per història i per posició, no pot assistir indiferent, absorta en els seus afers científics convencionals, a la pèrdua progressiva de la variació dialectal. Li toca, doncs, un paper molt actiu en aquesta situació, que no pot estalviar-se. En el moment del centenari, cal veure si els cent anys l'han convertida en una disciplina pletòrica, sòlida i consistent, capaç de plantar cara a les adversitats ambientals, o si l'han reduïda a una disciplina envellida, que es mira de lluny —amb escepticisme i amb poques ganes de brega, concentrada en ella mateixa— els perills que s'albiren, al seu entorn, amenaçadors.